

18.10.2019

EOAK/2719/2018

Ratkaisija: Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Esittelijäneuvos Mikko Sarja

KOETILANTEIDEN ERITYISJÄRJESTELYJEN TOTEUTTAMINEN

1 KANTELU

Kantelija pyysi eduskunnan oikeusasiamiestä tutkimaan, oliko yliopiston - - - tiedekunta syyllistynyt syrjintään evätessään kantelijan saamaan suositukseen kirjatun mukautuksen rauhallisesta koetilasta.

Kantelija kertoi tiedekunnan myöntäneen hänelle - - - hänen hakemansa erityisjärjestelyoikeudet sellaisinaan. Ongelma erityisjärjestelyiden toteutuksessa oli konkretisoitunut - - -, jolloin oli ollut ensimmäinen erityisjärjestelyjä vaatinut koetilanne. Tällöin oli käynyt ilmi, että tiedekunta ei järjestä rauhallista koetilaa tai valvojaa. Kantelijan tiedusteltua syytä siihen, miksi käytännön järjestelyistä vastannut koordinoija ei toimi tiedekunnan - - - suosituksen mukaisesti, kantelija oli saanut sähköpostitse vastauksena, että "tiedekunnalla ei ole mahdollisuutta järjestää iltatentteihin erillisiä tiloja ja valvoja yksittäisille opiskelijoille". Kantelija ei ollut vaatinut yksityistä tilaa, eikä sitä ollut suositukseen kirjattukaan, vaan oleellista oli koetilan rauhallisuus.

Kantelijan mukaan tiedekunta ei ollut toiminut suosituksen mukaisesti muutenkaan, kun kantelijan koetilanteessa tarvitsema tietokone oli jätetty luentosalin ensimmäiselle vapaalle pöydänkulmalle, jolloin kantelija oli joutunut keskeyttämään kokeeseen vastaamisen ja väistämään aina, kun luentosalin vasemmalta puolelta joku oli halunnut palauttaa koepaperinsa. Kantelijan käyttöön varattua kannettavaa tietokonetta ei ollut voinut siirtää, koska sen akku ei ollut toiminut eikä sitä ollut voinut sammuttaa siirtämisen ajaksi, koska kantelijalla ei ollut tietoa salasanoista, joita uudelleen käynnistäminen olisi mahdollisesti vaatinut.

2 SELVITYS

Yliopiston - - - antoi 24.8.2018 päivätyn selvityksen - - - ja kantelija antoi 21.3.2019 päivätyn vastineen. Näistä ilmenee muun muassa seuraavaa.

Selvityksen mukaan kantelijalle on myönnetty suositus seuraavista erityisjärjestelyistä: 1) mahdollisuus saada tenttitilanteessa lisäaikaa, 2) mahdollisuus käyttää tenttitilanteessa tietokonetta, 3) mahdollisuus rauhalliseen, mieluiten muista tenttijöistä erilliseen koetilaan ja 4) mahdollisuus suorittaa ryhmätöitä ja seminaareja jollain vaihtoehtoisella, opettajan kanssa erikseen sovittavalla tavalla, esimerkiksi esseenä.

- - - on ollut käytäntönä sijoittaa rauhallista koetilaa tarvitsevat sivupöydän ääreen. Jos kantelijan paikka ei ole ollut erillisen pöydän ääressä vaan rivin päässä ja hän oli kokenut tämän ongelmalliseksi, ongelma olisi ratkennut, jos kantelija olisi maininnut asiasta kokeen valvojalle. Tietokoneen siirtäminen rauhallisempaan paikkaan olisi ollut täysin mahdollista. Lisäksi kantelijaa oli ohjeistettu ennen tentin suorittamista ottamaan yhteyttä opintojakson vastuuopettajaan ja tiedustelemaan mahdollisuutta sähköisen tentin suorittamiseen. Järjestelmän tenttikysymykseen on mahdollista liittää liitemateriaalia. Kantelija ei kuitenkaan ollut yhteydessä vastuuopettajaan.

Kantelija oli tentin jälkeen - - - ollut yhteydessä yliopiston - - - ja kertonut erityisjärjestelyjen toteuttamisessa ilmenneistä ongelmista. Yliopisto toivoo opiskelijoiden olevan aktiivisia ja ottavan esille kokemiaan ongelmia. Näin toimintaa voidaan kehittää. - - - oli kertonut kantelijalle tarttuvansa asiaan, kunhan hän saa ongelmista tarkempaa tietoa, ja tarjonnut kantelijalle mahdollisuutta tulla keskustelemaan asiasta. Kantelija ei kuitenkaan ollut vastannut viestiin tai muutenkaan palannut asiaan. Yliopisto katsoi toimineensa huolellisesti ja yhdenvertaisuuslain edellyttämällä tavalla, ja kantelijan olisi tullut myös omilla toimillaan edistää erityisjärjestelyjen toteutumista.

Vastineen mukaan käytännön toteutus luentosalissa oli järjestetty siten, että sivupöytä, jonka päässä kannettava tietokone oli ollut, oli täynnä tarpeettomaksi jäänyttä luentosalimateriaalia (tusseja, kaapeleita, kalvoja, pahvilaatikoita yms.). Kantelija oli päättänyt ennen tenttiin tuleamista tekevänsä parhaansa tentissä eli hän oli orientoitunut tekemään parhaansa puutteellisissa olosuhteissa.

Edelleen kantelija on todennut, että autismikirjon häiriön, joka oli yhtenä perusteena opintojen erityisjärjestelyille, johdosta hänen on vaikea poiketa valitsemistaan toimintasuunnitelmista edes silloin, kun se olisi järkevää. Tämä on yksi keskeisistä autismikirjon häiriön diagnostisista kriteereistä ja ilmenee kantelijan arjessa siten, että hän pyrkii järjestämään asiansa etukäteen kirjallisesti mahdollisimman pitkälle, jotta hänelle avautuisi mahdollisuuksia pidemmän ajan kuluessa tarkastella kulloistakin asiaa eri näkökulmista. Kantelija ei kertomansa mukaan yksinkertaisesti voi lähteä hoitamaan asioita suunnittelematta niitä etukäteen. Tämän perusteella kantelija kyseenalaisti sen, että jos hän on hankkinut suosituksen opintojen erityisjärjestelyistä, hänen olisi tullut tämän lisäksi valmistautua koetilanteessa tapahtuvaan kiistelyyn erityisjärjestelyitä koskevan suosituksen substanssista koetta valvojan henkilön kanssa.

Vielä kantelija totesi pitävänsä riittävinä järjestelyitä - - - valintakokeessa - - -, jolloin rauhallinen koetila oli järjestetty siten, että luentosalin perimmäisistä riveistä osa oli varattu niille, jotka olivat rauhallista koetilaa hakeneet.

3 RATKAISU

3.1 Oikeusohjeet

Perustuslain 6 §:n 1 momentin mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Yleistä yhdenvertaisuussäännöstä täydentää 2 momentin syrjintäkielto, jonka mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Yhdenvertaisuuslain 8 §:n 1 momentin mukaan ketään ei saa syrjiä iän, alkuperän, kansallisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen. Saman pykälän 2 momentin mukaan välittömän ja välillisen syrjinnän lisäksi tässä laissa tarkoitettua syrjintää on häirintä, kohtuullisten mukautusten epääminen sekä ohje tai käsky syrjiä.

Lain 15 §:n 1 momentin mukaan viranomaisen, koulutuksen järjestäjän, työnantajan sekä tavaroiden tai palvelujen tarjoajan on tehtävä asianmukaiset ja kulloisessakin tilanteessa tarvittavat kohtuulliset mukautukset, jotta vammaisen henkilö voi yhdenvertaisesti muiden kanssa asioida viranomaisissa sekä saada koulutusta, työtä ja yleisesti tarjolla olevia tavaroita ja palveluita samoin kuin suoriutua työtehtävistä ja edetä työuralla. Mukautusten kohtuullisuutta arvioitaessa

otetaan 2 momentin mukaan huomioon vammaisen ihmisen tarpeiden lisäksi 1 momentissa tarkoitettun toimijan koko, taloudellinen asema, toiminnan luonne ja laajuus sekä mukautusten arvioituid kustannukset ja mukautuksia varten saatavissa oleva tuki.

Säännöksen perusteluissa viitataan muun muassa YK:n vammaisyleissopimukseen, jonka mukaan kohtuullisilla mukautuksilla tarkoitetaan tarvittaessa yksittäistapauksissa toteutettavia tarpeellisia ja asianmukaisia muutoksia ja järjestelyjä, joilla ei aiheuteta suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta ja joilla varmistetaan vammaisten ihmisten mahdollisuus nauttia tai käyttää kaikkia ihmisoikeuksia ja perusoikeuksia yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Kohtuulliset mukautukset on käsitteellisesti erotettava yleis- ja pysyväisluonteisista esteettömyystoimenpiteistä. Mukautusten tulee olla kulloisessakin tilanteessa tarvittavia. Mukautukset ovat luonteeltaan tapauskohtaisia ja niiden tulee vastata kyseisessä konkreettisessa tilanteessa vammaisen ihmisen tarpeisiin. Toimenpide on ”tarvittava” esimerkiksi silloin, kun jokin palvelu ei ole vammaisen ihmisen saatavilla muihin henkilöihin verrattuna vastaavalla tavalla ilman mukautusta. Sääntely ei edellytä, että olosuhteet, joissa esimerkiksi palveluja tarjotaan, ovat kohtuullisten mukautusten tekemisen jälkeen vammaisille ihmisille täsmälleen samanlaiset kuin muille asiakkaille. Olennaista on, että palvelut tulevat mukautuksilla vammaisten ihmisten saataville. Viimekätisen päätöksen siitä, miten tai millainen mukautus toteutetaan, tekee mukautuksiin velvoitettu toimija. Edelleen hallituksen esityksessä todetaan, että koulutuksen saaminen tulee tässä yhteydessä ymmärtää laajasti. Kohtuulliset mukautukset voivat siten olla tarpeen koulutukseen pääsemiseksi sekä koulutuksesta suoriutumiseksi samoin kuin etenemiseksi opinnoissa (HE 19/2014 vp, s. 79–80).

Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn YK:n yleissopimuksen 1 artiklan mukaan vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on muun muassa sellainen pitkäaikainen ruumiillinen vamma, jonka vuorovaikutus erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Sopimuksen 24 artiklassa määritellään koulutukseen liittyvät oikeudet. Artiklan 2 c –kohdan mukaan sopimusosapuolet varmistavat, että vammaisia henkilöitä varten tehdään heidän yksilöllisten tarpeidensa mukaiset kohtuulliset mukautukset.

3.2 Arviointi

Opiskelun viitekehyksessä yhdenvertaisuuslain tarkoittamiin kohtuullisiin mukautuksiin liittyvää toimenpidettä voidaan pitää tarvittavana, jos mahdollisuus esimerkiksi tenttien suorittamiseen ei tosiasiallisesti ole opiskelijan ulottuvilla muihin opiskelijoihin verrattuna vastaavalla tavalla ilman mukautusta. Olennaista asiassa on siten se, miten opiskelijalle voidaan hänen olosuhteisiinsa nähden turvata riittävä mahdollisuus tenttien suorittamiseen niin, että hän kykenee etenemään opinnoissaan ja suoriutumaan koulutuksesta.

Yhdenvertaisuuslain tarkoittamaa syrjintää on myös kohtuullisten mukautusten epääminen. Nyt esillä olevassa tapauksessa niitä ei käsitykseni mukaan ollut sinänsä evätty, vaan kantelijalle oli nimenomaan laadittu suositus koetilanteiden erityisjärjestelyistä. Sen sijaan nyt on kyse siitä, miten nuo mukautukset olivat käytännössä toteutuneet yhdessä koetilaisuudessa. Jotta erityisjärjestelyt toteutuvat asianmukaisesti myös käytännössä, niitä tulisi testata etukäteen, koska järjestelyjen epäonnistuessa itse koesuorituskin voi epäonnistua. Mikäli erityisjärjestelysuositusten tarkoittamat mukautukset eivät toimi käytännössä, tilanne on opiskelijan näkökulmasta sama kuin jos kohtuulliset mukautukset olisi evätty. Tällöin kyse olisi yhdenvertaisuuslain mukaan syrjinnästä. En kuitenkaan voi käytettävissäni olleen aineiston perusteella kirjallisessa kantelumenettelyssä enemmälti arvioida mukautuksen käytännön toteutuksen laatua.

Muutoin arvioin asiaa seuraavasti. Selvityksen mukaan - - - on ollut käytäntönä sijoittaa rauhallista koetilaa tarvitsevat sivupöydän ääreen. Tämän perusteella kyse olisi yhdestä ja samasta yleisestä käytännöstä kaikille tällaista erityisjärjestelyä tarvitseville. Korostan sitä, että kohtuullisten mukautusten perimmäiseen luonteeseen kuuluu tapauskohtaisuus ja se, että ne vastaavat

kulloisessakin konkreettisessa tilanteessa vammaisen ihmisen tarpeisiin. Siten järjestely ei välttämättä ole tai voi olla sama kaikille, koska kohtuulliset mukautukset on erotettava yleis- ja pysyväisluonteisista esteettömyystoimenpiteistä. Selvityksessä onkin tuotu esiin tapauskohtainen joustavuus eli järjestelyn epäkohtiin olisi ollut valmius puuttua koetilanteessa, mikäli kantelija olisi niistä ilmoittanut kokeen valvojalle. Toisaalta kantelija on vastineessaan kertonut, että hänen on vaikea poiketa valitsemistaan toimintasuunnitelmista edes silloin, kun se olisi hänen kannaltaan järkevää, mistä johtuen hän ei ollut voinut ryhtyä akuutissa koetilanteessa kyseenalaistamaan erityisjärjestelyiden asianmukaisuutta.

Tiedossani ei ole, mitä tietoja kantelijan terveydentilasta ja toimintakyvystä yliopiston tiedossa tarkkaan ottaen on ollut. Tällä seikalla on merkitystä sikäli, että autismikirjon oireyhtymä ilmenee jokaisella hyvin yksilöllisesti ja sen aiheuttamat toimintarajoitteet ovat niin ikään yksilöllisiä ja vaihtelevia (ks. www.autismiliitto.fi).

Saadun selvityksen mukaan kantelija oli ollut tentin jälkeen yhteydessä yliopiston - - - ja kertonut erityisjärjestelyjen toteuttamisessa ilmenneistä ongelmista. - - - oli kertonut kantelijalle ryhtyvän toimenpiteisiin saatuaan ongelmista tarkempaa tietoa. Kantelija ei kuitenkaan ollut käyttänyt hyväkseen hänelle tarjottua tilaisuutta tulla keskustelemaan asiasta, vastannut - - - viestiin tai muutenkaan palannut asiaan. Mielestäni tämä asia olisi ollut parhaiten selvitettävissä suoraan yliopiston asianomaisten tahojen kanssa sen jälkeen, kun kantelija oli ilmoittanut kokeneensa järjestelyt epäasianmukaisiksi. Saamani selvityksen perusteella kantelija ei kuitenkaan ollut halunnut käyttää hyväksi hänelle tarjottua tilaisuutta asian selvittämiseksi.

Johtopäätökseni on, että minulla ei ole perusteita katsoa nyt tarkastelussa olleen yhden yksittäisen kantelijan epäonnistuneeksi kokeman koetilaisuuden perusteella, että yliopisto olisi toimenpiteitani edellyttävällä tavalla menetellyt lainvastaisesti tai jättänyt täyttämättä velvollisuutensa huolehtia kohtuullisista mukautuksista. Kiinnitän kuitenkin yliopiston huomiota edellä esittämiini näkökohtiin.

Samalla korostan sitä, että johtopäätökseni ei millään muotoa merkitse, että kyseenalaistaisin kantelijan kokemuksen erityisjärjestelyiden laadusta. Tämän vuoksi toteankin vielä seuraavan. Kantelija on vastineessaan ilmoittanut seuraavaa: ”Näin ollen olin orientoitunut tekemään parhaani puutteellisissa olosuhteissa, ja päättäväni opinnot toistaiseksi tentin jälkeen odottaen asiain käsittelyn valmistumista.” Tiedossani ei ole, mikä tilanne on tällä hetkellä, eli ovatko kantelijan opinnot mahdollisesti keskeytyksissä hänen kokemansa epäkohdan johdosta.

Tämän vuoksi katson aiheelliseksi kiinnittää yliopiston huomiota mahdollisia jatkotoimenpiteitä ajatellen myös siihen, että kantelija on vastineessaan pitänyt omalta osaltaan riittävänä ratkaisuna sitä, että rauhallinen koetila järjestetään varaamalla osa luentosalin perimmäisistä riveistä rauhallista koetilaa pyytäneille.

Esitän myös yliopiston harkittavaksi, että se ottaisi – sikäli kuin asia on vielä ajankohtainen – yhteyttä kantelijaan esillä olevan tilanteen ratkaisemiseksi.

4 TOIMENPITEET

Saatan edellä esittämäni yliopiston tietoon lähettämällä sille jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Samalla pyydän yliopistoa ilmoittamaan 31.12.2019 mennessä, mihin toimenpiteisiin asiassa mahdollisesti on ryhdytty ja päädytty.